

CARL OSWALD BULLA

TÕNIS LIIBEK

Keisrikoja piltnik

Carl Oswald

BULLA

Impeeriumi kroonik
ja Saaremaa fotograaf

Saaremaa Muuseum

Raamat on valminud koostöös Saaremaa Muuseumiga.

EESTI KULTUURKAPITAL

Raamatu väljaandmist on toetanud Eesti Kultuurkapital.

Konsultant Kaie Zimmer, Saaremaa Muuseum

Toimetanud Aidi Vallik
Kujundanud Endla Toots

© Tõnis Liibek ja kirjastus Argo, 2026

Kõik õigused kaitstud

www.argokirjastus.ee

ISBN 978-9908-61-041-2

Trükitud Tallinna Raamatutrükikojas

SISUKORD

Carl Oswald Bulla –

Vene impeeriumi kroonik – 9

Kujunemisaastad – 10

Peterburi fotokroonik – 12

Hiilgeaeg õukonnafotograafina – 40

Bulla ja pojad – 55

Teekond Peterburist Sõrve – 71

Pildiretked Saaremaal – 71

Esteetiline etnograafia – 81

Viimased eluaastad – 89

Saaremaa-fotode album

Pildistused aastatest 1907–1928 – 95

Fotoallikate lühendite selgituseks – 208

■
Carl Bulla kaasas-
kantava lõõtsaga
plaatkaamera
19. sajandi lõpus.

Carl Oswald Bulla – Vene impeeriumi kroonik

Carl Oswald Bulla (*Карл Карлович Булла*) kuulub Vene tsaaririigi kuulsaimate fotograafide hulka. Teda peetakse esimeseks Vene fotoreporteriks ja üheks olulisemaks piltnikuks, kes jäädvustas impeeriumi viimaseid aastakümneid. Ta talletas tuhandetel fotodel nii Peterburi linnavaatelid, kultuuritegelasi, keiserlikku õukonda, sõja- ja revolutsioonisündmusi kui ka kiiresti moderniseeruva ühiskonna igapäevaelu.¹

Samal ajal on Bulla ka rahvusvaheliselt tuntuim Eestis tegutsenud fotograaf. Alates 20. sajandi esimestest aastatest käis ta sageli Eestis pildistamas ning veetis oma elu viimase kümnendi Saaremaal.

1870. aastateks, mil Bulla fotograafina tegevust alustas, oli fotograafia juba laialt levinud. Seda tähelepanuväärsem on iseõppijast Bulla kiire esiletõus tsaaririigi pealinna tihedas konkurents. 1890. aastate keskpaigas, Bulla ateljee kõrgajal, tegutses Peterburis ligi paarsada fotograafi ja üle saja fotoateljee. Ka ligi 1,2 miljoni elanikuga suurlinnas tähendas see väga tihedat konkurentsi. Bulla kaasaegsetest Peterburi fotograafidest väärivad esiletõstmist Karl Bergamasco (1830–1896), kes samuti sageli pildistas eliiti, sõjaväelasi ja õukonda, keiserliku

¹ Carl Bullast ja 19. sajandi teise poole kuni 20. sajandi alguse Vene tsaaririigi fotograafiaajaloost on ilmunud mitmeid käsitlusi. Vt nt Александр Р. Соколов. Фотоателье „К. К. Булла“. Судьба мастера и его наследие. Факты и мифы. Санкт-Петербург: Лики России, 2018; Первый фоторепортер России Карл Булла. Karl Bulla: the first photojournalist in Russia. Составитель, автор текстов: Юрий И. Светов. Санкт-Петербург: Фонд исторической фотографии имени Карла Булла, 2015; Елена Бархатова. Русская светопись. Первый век фотоискусства 1839–1914. Москва: Лики России, 2009; Анатолий П. Попов. Из истории российской фотографии. Москва: Издательство Московского университета, 2010; St. Petersburg in focus. Photographers of the turn of the century. In celebration of the tercentenary of St Petersburg. Ed. Yevgenia Petrova. Palace Editions, 2006; Русская фотография. Середина XIX – начало XX века. Составитель Николай Н. Рахманов. Москва: Планета, 1996; Владимир А. Никитин. Рассказы о фотографах и фотографиях. Ленинград: Лениздат, 1991; Сергей А. Морозов. Творческая фотография. Москва: Планета, 1989; Peeter Tooming. Carl Bulla (1851–1929). – History of Photography, 1984, vol. 8, no. 1, 1–5.

perekonna fotograaf Sergei Levitski (1819–1898)² ja portreefotograaf Moissei Nappelbaum (1869–1958). 20. sajandi algul tegi Sergei Prokudin-Gorski (1863–1944) Venemaal tuhandeid kolmevärvitehnikas fotosid. Kuigi Carl Bulla tegutses ajal, mil värvifotograafia juba eksisteeris, on tema teadaolev looming must-valge. 20. sajandi alguseks oli temast saanud Peterburi tuntuim fotograaf, kelle teenuseid kasutasid nii keiserlik õukond, riigiasutused, ajakirjandus kui ka linnaelanikud.

Kujunemisaastad

Carl Bulla sündis 26. veebruaril 1855. aastal Ülem-Sileesias Leobschützi linnas (tänapäeval Głubczyce Poolas).³ Tema isa oli kaupmees Carl Oswald Bulla ja ema Anna Schiffler. Kuigi tema sünnilinn oli juba rohkem kui sajandi kuulunud Preisimaa koosseisu, pidas katoliiklikus peres sündinud Bulla end kogu elu austerlaseks.⁴ Tema lapsepõlvest on vaid teada, et 1866. aastal jõudis ta umbes kümneaastasena Peterburi. Tõenäoliselt saadeti ta sinna õpipoisina ametit õppima, mis oli 19. sajandil levinud praktika.

Peterburis alustas ta tööd fotomaterjale tootvas ja müüvas Dunanti äris jooksupoisina, jätkates seejärel õpilase ja laborandina. Seal puutus ta esmakordselt kokku fotograafia tehnilise poolega, õppis tundma fotokeemiat, klaasnegatiivide valmistamist ja omandas praktilised teadmised fotograafiast ja fototehnoloogiast. Tollane fotograafia nõudis häid keemia- ja tehnikalaseid teadmisi ning märkimisväärset käsitööoskust.⁵ Klaasplaatide ettevalmistamine ja pikkade säriaegadega töötamine eeldas täpsust ja kannatlikkust. Bulla omandas need oskused praktilise töö käigus, mis andis talle hiljem olulise eelise fotograafia tehniliste uuenduste rakendamisel.

Impeeriumi kiiresti arenev poliitiline, majanduslik ja kultuuriline keskus pakkus noorele fotograafile inspireerivat ja võimalusterohket keskkonda.⁶

² Levitski oli üks esimesi Peterburi fotograafe, kes avas oma dagerrotüüpiaateljee juba 1849. aastal.

³ Encyclopedia of Nineteenth-Century Photography. Volume 1. New York, London: Routledge, 2008, 245–246.

⁴ Seda, et Bulla on austerlane, Austria sakslane või *Deutsch-Österreicher*, rõhutati tema arvukates nekroloogides. Esmaspäev, 2.12.1929; Waba Maa, 5.12.1929; Sakala, 5.12.1929; Postimees, 5.12.1929; Neues Arensbürger Wochenblatt, 6.12.1929; Läänemaa, 6.12.1929; Postimees, 11.12.1929; Meie Maa, 17.12.1929.

⁵ Beaumont Newhall. The History of Photography. From 1839 to the present. New York: Museum of Modern Art, 1982, 96–103.

⁶ William Bruce Lincoln. Sunlight at midnight. St. Petersburg and the rise of the modern Russia. New York: Basic Books, 2000, 55–72.

1876. aasta juulis rahuldati Bulla taotlus saada Venemaa kodanikuks. Tõenäoliselt 1874. aastal abiellus ta Rosalia Glinskiga, kes suri aga juba 1880. aastal. Samal aastal abiellus Bulla tema õe Eleonoraga.⁷ Perekonda sündisid pojad Aleksander (1881) ja Viktor (1883), kellest kujunesid hiljem samuti fotograafid ning isa ettevõtte kaasjuhid.

1875. aastal avas kahekümneaastane Bulla oma esimese fotoateljee ja fototarvete äri aadressil Sadovaja 61.⁸ Seda aastat võib pidada tema professionaalse fotograafikarjääri alguseks.

Bulla enda sõnul alustas ta fotografeerimisega aasta varem.⁹ Nagu enamik tolle aja piltnikke, teenis ta elatist eelkõige ateljeeportreedega, mis oli 19. sajandi teisel poolel kiiresti kasvav ja tulus tegevusala. Visiitkaardifotod, kabinetfotod ja perekonnaalbumid nautisid suurt populaarsust ning fotoateljee külastamine muutus tavapäraseks üha laiemates ühiskonnakihtides.¹⁰

Meremehed, vennad
Georg ja I. Loorents
1898. aastal Peterburis.
MM

⁷ Eleonora suri 1899. aasta jaanuaris.

⁸ Järgnevatel aastatel kolis Bulla oma ettevõtet mitu korda, jõudes 1883. aastal Nevski prospektile.

⁹ Первый фоторепортер России Карл Булла, 65.

¹⁰ John Tagg. The Burden of Representation. Essays on Photographies and Histories. University of Minnesota Press, 1988, 37–42.

Bulla edu ei põhinenud siiski üksnes kasvaval nõudlusel, vaid esile tuuakse tema tehnilist meisterlikkust ning oskust luua loomulikumaid portreid, kui paljud konkurendid. Kaasaegsete mälestuste järgi kutsus ta oma modelle üles käituma vabamalt ja vähem poseerima, mis muutis tema portreed elavamaks. Ühtlasi oskas Bulla luua ja hoida kasulikke tutvusi. Ta pildistas mõjukaid inimesi sageli tasuta ning osales aktiivselt heategevuslikes ettevõtmistes.

Sama oluline oli Bulla tegevus fotomaterjalide tootjana. Dunanti ettevõttes töötades oli ta omandanud põhjalikud fototehnilised teadmised. Nüüd rakkas ta neid oma laboratooriumi rajamisel ning hakkas tootma uuenduslikke fotonegatiive: broomželatiin-kuivplaate.¹¹ Bulla toodetud kuivplaadid saavutasid peagi hea maine ning neid müüdi kogu Vene impeeriumis. Tegemist oli fotograafia arengus olulise tehnoloogilise uuendusega, mis võimaldas fotograafidel töötada kiiremini ja paindlikumalt kui märgplaatide ajastul. Ühtlasi võimaldas kuivplaatide kasutamine lühemaid säriaegu ja liikuvate objektide pildistamist.

1889. aastal toimunud Venemaa Tehnikaühingu V osakonna juubelifotonaäitusel arvati Bulla kuivplaadid ja fotomaterjalid Venemaa parimate hulka. Lisaks kuivplaatidele tootis ta emulsioone, fotokemikaale jt fotomaterjale.

Bulla ettevõtte kasvades kujunes ateljeest ja fotoärist väike tootmisüksus. Seal töötasid laborandid, retušeerijad, assistendid ja administraatorid. Fotograafia oli muutunud kollektiivseks tegevuseks, mis nõudis suuremates ateljeedes märkimisväärset tööjaotust.

1880. aastate keskpaigaks oli Bulla saavutanud Peterburis kindla positsiooni nii fotograafi kui ettevõtjana. Üha enam hakkas teda aga huvitama elu väljaspool ateljeed – kiiresti muutuv linnakeskkond ja avalikud sündmused. Tema järgmiseks suureks sammuks sai väljumine ateljeeseinte vahelt.

Peterburi fotokroonik

1886. aasta märtsis sai Bulla Peterburi politseilt ja linnavalitsuselt loa pildistada Peterburi tänavatel, ümbruskonnas ja avalikel üritustel tingimusel, et fotografeerimine ei häiri liiklust ega avalikku korda.

Seni oli Bulla tegelenud peamiselt ateljeepildistustega. Nüüd hakkas ta süstemaatiliselt jäädvustama linnaelu selle loomulikus keskkonnas. Tema reklaamides rõhutati valmisolekut pildistada kõike, kõikjal ja igal ajal. Üks esimesi Bullale

¹¹ Broomželatiin-kuivplaadi tehnoloogia leiutas 1871. aastal inglise fotograaf ja füüsik Richard Leach Maddox ning see muutus laialdaselt kasutatavaks 1870. aastate lõpus. Säriajad lühenesid kuivplaatide kasutuselevõtuga mitmekordselt, kahanedes tavaoludes vaid 1/100 sekundile. Venemaal hakati kuivplaate tootma 1880. aastatel.

omistatud sündmuspildistusi on ülesvõtte keiser Aleksander III ja tema perekonnaga Birki lähedal Ukrainas 1888. aasta oktoobris juhtunud rongiõnnetusest, kui oldi teel Krimmist Peterburi.¹²

1880. aastate lõpus toimusid fotograafias olulised tehnoloogilised muutused. Kaamerad muutusid väiksemaks ja kuivplaatide kasutamine võimaldas pildistamist keerulisemates tingimustes. Bulla kasutas neid võimalusi oskuslikult ning järgneval kümnendil kujunes temast üks tuntumaid fotograafe kogu Vene impeeriumis.

Peterburi oli 19. sajandi lõpul kiiresti moderniseeruv metropol, kasvas nii linna elanike arv kui majanduslik tähtsus. Tänavatele ilmusid uued transpordivahendid, tööstusettevõtted laienesid ja linnaruum muutus üha mitmekesisemaks. Bulla kaamera jäädvustas seda protsessi erakordse järjekindlusega. Just seetõttu on teda sageli nimetatud esimeseks professionaalseks fotoreporteriks Venemaal.

1894. aastal lubas Venemaa siseministerium hakata kasutama eraviisiliselt toodetud postkaarte. Bulla mõistis kiiresti, et postkaartide tootmine võib osutuda väga tulusaks tegevuseks.

Ta avas oma trükikoja ja hakkas trükkima fotopostkaarte nii originaalfotodena kui fototüüpia tehnikas. Postkaarte Bulla fotodest andsid välja ka mitmed teised Peterburi kirjastused, nõnda ilmus neid kokku üle tuhande. Fotograafia muutus üha enam massikommunikatsioonivahendiks ja Bulla looming jõudis senisest märksa laiemale publikuni.

1890. aastatel muutus võimalikuks ka fotode trükkimine ajalehtedes, mis tõstis oluliselt päevakajaliste fotode nõudlust.¹³ Sellest hetkest alates hakkas ta järjest rohkem liikuma fotoreportaaži suunas. 1895. aastal avaldas ajakiri *Русский фотографический журнал* ühe tema foto ja kiitis selle tehnilist kvaliteeti. Toimetus täpsustas, et negatiivi on valmistanud tuntud fotograaf ja tööstur K. K. Bulla, kasutades omaenda toodetud fotoplaati. Samas väljendati kahetsust, et Bulla sulges oma labori ja loobus kuivplaatide tootmisest ajal, mil need olid saavutanud kõrge taseme.¹⁴ See on üks varasemaid kordi, kus Carl Bullat nimetatakse tuntud fotograafiks ja töösturiks, mis osutab, et ta oli selleks ajaks fotograafiringkondades juba hästi tuntud.

¹² Vt ka Tõnis Liibek. Pressifotograafia eellugu: sündmuste jäädvustamise algus Eestis. Pre-history of press photography: early days of event photography in Estonia. – Eesti pressifoto 2016. Estonian press photography. Tallinn: Eesti Pressifotograafide Liit, 2016, 8–16.

¹³ Vt ka Tõnis Liibek. Ajakirjandusfoto algusaegadest. About the early days of press photo. Eesti pressifoto 2010. Estonian press photography 2010. Tallinn: Eesti Pressifotograafide Liit, 2011, 100–103.

¹⁴ Русский фотографический журнал. Ежемесячное иллюстрированное обозрение фотографии и её применений в искусствах, науке и технике. Санкт-Петербург, 1895, приложение № 2, 36.

■
Keiser Nikolai II
kroonimispidustused
Moskvas 9. mail 1896.
ЦГАКФФД

■
Nikolai II kroonimise
auks ehitatud Nevski
prospekti ja Sadovaja
tänavä nurk Peterburis
4. mail 1896.
ЦГАКФФД

Järgnevalt keskenduski Bulla täielikult fotograafiale ja lõpetas fotomaterjalide tootmise. Fotoreportaaž, ajakirjanduslik fotograafia ja postkaartide kirjastamine töötasid sellest suuremat kasumit ning ühiskondlikku mõju.

1896. aastal kuulus Carl Bulla fotograafide hulka, kes jäädvustasid Moskvast toimunud Nikolai II kroonimispidustusi. See aasta kujunes Bulla karjääris murranguliseks. Talle omistati Keiserliku Õukonna ja Valduste Ministeeriumi fotograafi (*Фотограф Министерства Императорского двора и уделов*) nimetus ning spetsiaalne märk *Фотограф С.-Петербурга* (Peterburi fotograaf), mis kinnitas tema tõusu Peterburi juhtivate fotograafide hulka.

Alates 1897. aastast avaldati Bulla fotosid regulaarselt ajakirjas *Нива*, mis oli tollal üks Venemaa loetumaid illustreeritud väljaandeid. Bullast kujunes selle üks olulisemaid fotoreportereid ja nii sai Bulla nimi tuntuks kogu impeeriumis. Tema fotosid hakati sageli avaldama ka ajakirjades *Огонёк*, *Петербургская жизнь*, *Новое Время* ja *Искры* ning paljudes teistes Euroopa väljaannetes.

1929. aastal nenditi Bulla nekroloogis, et tema nime võis leida kõigis Vene ja välismaa ajakirjades piltide all, kus Vene keisri või keiserliku perekonna liikmete ning nende külaliste pildid esinesid.¹⁵ Bulla kujunes üheks esimeseks fotograafiks Venemaal, kelle pildistusi avaldati järjepidevalt ajakirjades, nii et need jõudsid miljonite lugejateni. Seetõttu võib tema loomingut pidada Vene impeeriumi ajakirjandusfotograafia sünni oluliseks etapiks.

1890. aastate keskpaigaks olid Bullal kõik eeldused karjääri jätkuvaks edenedmiseks. Tal oli tehniline kompetents, edukas ateljee, ulatuslik kontaktvõrgustik ning suur huvi avaliku elu dokumenteerimise vastu. 1902. aastal avas ta uue fotoateljee Passaaži (*Пассаж*) hoones aadressil Nevski prospekt 48, mis kujunes

¹⁵ Sakala, 5.12.1929; Esmaspäev, 2.12.1929.

■ Bulla reklaamleht 1902. aastal.

■ Bulla 1902. aasta reklaamlehe päis koloreerituna.

kiiresti üheks Peterburi tuntumaks stuudioks. Ateljee tegutses seal enne kolimist majja aadressil Nevski prospekt 54, kus Bulla ettevõtte saavutas oma suurima tuntuse. Samal ajal jätkas tegevust ka Bulla ateljee aadressil Sadovaja 61.

1902. aastal reklaamis Bulla oma ateljee laiahaardelist tegevust järgmiselt: *Alati valmis sõitma kohale ükskõik kuhu ja tegema ülesvõtteid kutse peale ning ükskõik millistel asjaoludel. Pildistab kõike, ilma eranditeta, kõikjal ja alati, nii päeval kui ka öhtul, kasutades kunstlikku valgustust. Pildistab surnute portreid, sõjaväeosade gruppe, ruumide sisekujundusi, saale, näitusi jne. Pildistab iga-suguseid arhitektuuriobjekte, hoonete sise- ja välisvaateid, maju, tehaseid, töökodasid koos töölistega, masinaid, raudteid, monumente, kauplusi, vaateid ja panoraame. Samuti mitmesuguseid sündmuseid ja tüüpe, juubeleid, pidustusi, tseremooniaid, hetkevõtteid spordist, jahipidamisest, koeri ja muid loomi. Ateljee-töödest portreed ja grupid naturaalgust, portreede suurendamine visiitkaartidelt või kabinetfotodelt ükskõik millises mõõdus, joonistuste ja gravüüride kopeerimine visiitkaartidelt ja kabinetfotodelt, klišeede valmistamine, tehniliste esemete pildistamine, kõik tööd, mida on võimalik teostada ateljees. Fotograafia jaoks võetakse tellimusi vastu tööpäevadel kell 9.30 hommikul kuni 9 öhtul.*¹⁶

¹⁶ Bulla ateljee reklaamleht 1902. aastal. Фотограф К. К. Булла. Санкт-Петербург, Невский проспект, дом № 48, Пассаж.

■ Keiser Nikolai II väljumas
Aleksander Nevski
katedraalist Tallinnas
1902. aasta juulis.
EFA

■ Keiser Nikolai II
saabumine Toompea
lossi ette 1902. aasta juulis.
Foto paremal serval on
näha tundmatut piltnikku
oma kaasaskantavas
plaatkaameras foto-
negatiivi vahetamas.
EFA

■ Rahvahulk 1902. aasta juulis
Kadrioru lossi ees Nikolai II
saabumist ootamas.
EFA

■
Laulukoor 1902. aasta juulis
Kadrirus Nikolai II auks
esinemas.
EFA

■ Keiser Nikolai II ei osalenud Russalka mälestussamba ametlikul avamisel 7. septembril 1902, kuid külastas valmivat monumenti 23. juulil 1902, kolm päeva pärast selle keskse pronksfiguuri paigaldamist. EFA

Sama aasta juulis külastas Nikolai II Tallinna, et inspekteerida Balti laevastikku ja vaadelda mereväe manöövreid. Keisri visiiti jäädvustas ka Carl Bulla. Teadaolevalt on see esimene kord, kui Bulla ise või keegi tema ateljee fotograafidest Eesti aladel pildistamas käis.

1903. aastal tähistati suurejooneliselt Peterburi 200. aastapäeva. Selleks puhuks avaldas ajakiri *Нива* üle saja Bulla pildistuse ning temalt telliti kaheköitelisele juubeliväljaandele „Nevski prospekt, 1703–1903“ peatänava hoonete ja vaadete ülesvõtteid.¹⁷ Selle töö käigus jäädvustas ta süsteemselt pealinna peatänava hoonestuse ja andis ka ise välja väikese 42 pildiga fotoalbumi.¹⁸

1904. aastal alustas Bulla koostööd Venemaa Punase Risti Seltsiga, dokumenteerides selle tegevust Vene–Jaapani sõja ajal. Tema fotodel jäädvustati sanitaarronge, haiglaüksusi, meditsiinikolonne ning sõjameditsiinilist tegevust tagalas.

¹⁷ Иван Н. Божерянов. Невский проспект. 1703–1903. Культурно-исторический очерк двухвековой жизни Санкт-Петербурга. Санкт-Петербург: Издание wwA. И. Вильборга, 1901–1903.

¹⁸ Булла, К. К. Юбилейные торжества города С.-Петербурга 16 мая 1903 г. Альбом фотографических снимков, фот. К. К. Булла. Санкт-Петербург: Издание фотографа К. К. Буллы, 1903.